

מכשולים בדרך הפקת הלקחים

לוחמי חטיבת הצנחנים לאחר קרב בלבנון

על הגזמות, טשטושים, כיתתיות
והחמצות שאיפיינו את תהליך הפקת
הלקחים במלחמת שלום הגליל

רס"ן (מיל') שמואל אבנרי
לשעבר חוקר בכיר במחלקת
תורת הלחימה במה"ד

מלחמת שלום הגליל נבחנה במהלך השנים 1982-1983 במסגרת תהליך הפקת לקחים כלל צה"לי שבו השתתפו העוצבות הלוחמות, החילות, האגפים, צוותי תחקיר מטכ"ליים וכן ועדות וגופי מחקר שונים. החומר הרב שהלך ונערם במסגרת תהליך זה מכיל עדויות, תחקירים, סיכומים, מסקנות ומאות "לקחים" והמלצות, למן הצורך "לתרגל את המצפ"ע [מוצב פיקוד עליון] בתסריטי התפתחויות מסתבכות" ועד הצורך "להוסיף למנת הקרב של הלוחם קוביות מרק וחומס"...

אולם ניסיון לערוך סדר בבליל החומר הזה במטרה להיבנות ממנו מגלה שחלק ניכר מהמסקנות הכלולות בו אינן מתקשרות בהכרח לאירועי המלחמה, ושלקחים רבים אינם נבנים על יסוד ליבון מוקדם של מהלכי הקרבות והשתלשלותם המדוקדקת. יתרה מזו, בכל הנוגע למהלכים ולאירועים עומדת תמונת המלחמה עד עצם היום הזה כשחלקים ממנה מעורפלים, מקוטעים ואף מסולפים. ובהעדר בסיס עובדתי מוצק - תלויים גם הלקחים על בלימה.

זאת ועוד, נושאים מרכזיים ביותר בתחום הלחימה במלחמת שלום הגליל לא הגיעו לכלל דיון וסיכום, בעוד שנושאים רבים אחרים שהועלו על הכתב מתאפיינים במגמתיות ובחד-צדדיות, לוקים בהעדר מיקוד, אינם ערוכים באופן שיטתי, ואין הם מצטרפים למסגרת אחת שתוכל לשמש בסיס איתן לדיון תורתי ולהפקת לקחים.

בכמה עבודות נבחנו אומנם נושאים מסוימים ביתר העמקה או הרחבה, אולם אין בכך כדי לשנות את התמונה הכללית של הליקויים ושל הבעיות בתחום הערכת הלקחים, שהם מעניינו של מחקר זה. בדרך של התרכזות בפגום, כאמצעי וכשלב בתיקון, אמור היה להתנהל אף תהליך הפקת הלקחים, כהנחיית הרמטכ"ל באחד מכנסי הלקחים: "אנחנו נעבור על כל הקרבות הרעים, כאלה שאפשר להפיק מהם לקחים[...] לא נעלה כאן אף קרב מוצלח[...] איפה שנעשו שגיאות צריך מייד לפתוח ולהבטיח שלא ניגרר עם השגיאות האלה רחוק מדי". אלא שמול גישה זו ניתן להעמיד את דבריו התמוהים של מי ששימש סגן מפקד פצ"ן בעת המלחמה וראש המערכת הכלל צה"לית להפקת לקחים לאחריה: "אנחנו משבחים את עצמנו. אין מה לעשות. הרי אי אפשר לשבת בצד אחד ולחפש את מה שלא טוב". על רקע הבעיות והקשיים האמורים חותר אפוא מחקר זה לעמוד על כמה מן הגורמים המרכזיים המקשים על קבלת תמונה בהירה של מלחמת של"ג והניצבים למכשול בדרך הפקת לקחיה.

בעיקרו נשען המחקר על עדויות מפקדים במלחמת של"ג: ראיונות עימם במסגרת מחלקת היסטוריה, דבריהם בתחקירים ובכנסי לקחים וסיכומיהם בממות שונות. עובדת היותם של המפקדים

"קרובים אצל עצמם" הובאה כמובן בחשבון. לפיכך נשמר המחקר עד מאוד מלאמץ איזושהי גרסה או עמדה בלי להעבירה קודם לכן בשורה של הצלבות, לעמת אותה מצדדים שונים ולהעמיד במידת האפשר כל פרט ופרט שבה במבחן חוזר.

בליל של לקחים

במילון המונחים הצה"לי אין עד כה (1990) הגדרה ל"לקח". אך לצורך האבחנה הראשונית ניתן לאמץ את נוסח מילון אבן שושן, המגדיר "לקח" "מסקנה הנלמדת מתוך ניסיון". והנה בספרות הענפה של חקר מלחמת של"ג נמצא ערב רב של משפטים המוצגים כ"לקחים", בעוד שאין הם אלא ציוני עובדות, חזרות על כללים תורתיים וכיוצא באלה מובנים שאינם ראויים להיקרא "לקחים". כך לדוגמה נמצא בסיכום לקחי חיל השריון את ה"לקחים" הבאים:

- "ברוב היחידות נוצל הלילה בעיקר לחניה ולהתארגנות ללא לחימה".
- "בשלבם שונים היו בעיות תחזוקה שבאו לידי ביטוי בחוסר דלק, מים ומזון".
- "היו מקרים שבהם ירו כוחותינו על כוחותינו".

בכל הנוגע למהלכים ולאירועים עומדת תמונת המלחמה עד עצם היום הזה כשחלקים ממנה מעורפלים, מקוטעים ואף מסולפים. ובהעדר בסיס עובדתי מוצק - תלויים גם הלקחים על בלימה

משפטי חייוי אלה מצביעים אומנם על בעיות בלחימה, אך הם לא יצאו עדיין מגדר "צילום מצב", וביניהם לבין לקחים של ממש עדיין מפרידה דרך ארוכה של ניתוח, של בחינת האירועים על-פי התו"ל ועקרונות המלחמה, של גיבוש הערכות ושל הוצאת מסקנות - כל אותם שלבים שמן הראוי שירכיבו את תהליך הפקת הלקחים.

כיוצא בזה נמצא בדו"ח של מחלקת תורת חיל הצנחנים תחת הכותרת "לקח" את המשפט הסתמי הבא: "הדרגון לא בא לידי ביטוי". המסקנא אינו מוסיף (ולו מילה אחת) על הסיבות לתופעה הנוכרת. האם הן קשורות במגבלות של אמל"ח זה? בהעדר מיומנות של מפעיליו? בתנאים הקונקרטיים של זירת הלחימה? בחוסר מודעות של מפקדים לאפשרויות הניצול של האמל"ח שבידיהם? מובן שכל אחת מהשאלות האלה ודומיהן עשויה להוביל למסקנה שונה באשר לשילובו או לאי-שילובו בעתיד של אמצעי זה או אחר בלחימה.

דוגמאות להכתרתן של אמיתות טריוויאליות כ"לקחים" נוכל למצוא גם בקובץ "מבצע של"ג - תחקירי קרבות":

- "הוכח שבציר הררי כוח קטן יכול לחסום את הציר בצורה שתבלום או תעכב כוח גדול בהרבה".
- כוחות חי"ר יכולים להגיע לכל מקום וניתן להשתמש בהם למטרות תצפית ואיגוף רחוק".
- "בתנועה לקראת מגע, כאשר חוד קטן נע קדימה לפני הכוח העיקרי, אפשר להימנע מכניסה למארבים ולמצבים קשי שליטה".

האומנם יש צורך להזיקק למלחמת שלום הגליל כדי לשוב ולאשר את הקביעות המוסכמות הללו המעוגנות זה כבר בתורת הלחימה? האין מן המלאכותיות ומן העיוות בהכתרתן כ"לקחי של"ג", כאילו נולדו אלה על ברכיה של מלחמה זו?

לצד ה"לקחים" האמורים לא חסרה ספרות הלקחים של של"ג סממאות בסגנון: "מבצע של"ג הוכיח את תכונות היסוד החיוביות הטמונות בעוצבות טנקים בראייה לאומית". וברוח דומה נמצא גם קביעות חגיגיות בנוסח: "המלחמה הוכיחה פעם נוספת את חשיבות איכות הלוחם" ועוד כיוצא באלה מליצות, היפות כמובן לכל זמן ומקום, אשר ניתן לדקלם אותן בעקבות מלחמת שלום הגליל, כשם שניתן יהיה לדקלם אותן מן הסתם אחרי המלחמה הבאה...

כך "התעשרה" הספרות המחקרית של של"ג בבליל של לקחים מדומים, או במילים אחרות - ב"לקחים" שאינם לקחים, אשר בהם משמשים בערבוביה תיאורים עובדתיים, כללים תורתיים, הערכות, מליצות וסתם מילים נבובות.

יש לציין שרשימות לקחים לא מעטות של עוצבות ושל חילות ערוכות בערפול ובהעדר שיטתיות. שילובם של כל אותם "לקחים" שאינם לקחים" במסגרת הרשימות האלה מוסיף על הערפל, אשר בחסותו עלולים גם לקחים של ממש להיבלע בין ערב-רב של לקחים מדומים מצד אחד ובין כל מיני לקחים טכניים צרים מצד שני.

כך לדוגמה נמצא ב"סיכום לקחים" של אוגדת גיורא, שלקח המתייחס לנושא המעבר של כוח דרך כוח (אשר בעייתיותו בלטה במלחמה) בלוע ב"רשימה קטלוגית" של 48 לקחים, בין לקח הממליץ "לשלוח את נהג הטנק עם המוביל" לבין לקח הקובע ש"יש יותר מדי ציוד על הצריח". לקחים טכניים צרים, לקחים תו"ליים מרכזיים ו"לקחים" שאינם לקחים" - כולם בלולים ב"סלטי" אחד.

בדומה לכך יוצא חיל התחזוקה ברשימות לקחים ומסקנות אשר אינן ערוכות על-פי שום היגיון וסדר

של חשיבות הנושאים ומשקלם. בראש הטור ניצבת מסקנה המתייחסת לצורך "להרחיב את נושא המתנדבות בימ"חים גם לפיקוד המרכז ולפיקוד הדרום", ורק לאחר זגזג של נגיעה בעוד שבעה נושאים שונים נבחין בהמלצה המתייחסת לסתימת צירי התנועה - נושא בעייתי ביותר, אשר בא כידוע לידי ביטוי נרחב בכל גזרות הלחימה. אולם הנימוס מחייב כנראה להקדים את הגבירות תחילה...

בליל לקחי של"ג נובע במידה מכרעת מליקוי יסודי המציין את תהליך הפקת הלקחים כולו. חלק ניכר מהכנסים ומהתחקירים שנועדו לדון בבעיות הלחימה לא הוכנו ולא נבנו מלכתחילה באורח שימקד את תשומת הלב והדיון בנושאי יסוד מסוימים דווקא. רבים מהם מותירים למשתתפים בהם מרחב התייחסות חופשי ובלתי מוגדר, וכתוצאה מכך נפתח פתח להצגת דברים בלתי שיטתית, לדילוג מנושא לנושא, לגלישה לפרטים טפלים, ולחמיקה מנושאים שאין רצון לדון בהם. לעיתים קיימות אומנם הנחיות מוקדמות התובעות להתייחס לנקודות מסוימות, אך בפועל אין בדרך כלל הקפדה על מיליון של הנחיות אלה, והתערבותו של הגוף המנחה מצטמצמת לצדדים טכניים כמו העמדת הדובר או הכותב על מכסת הזמן או על היקף היריעה המוקצים לו.

בליל לקחי שלום הגליל נובע במידה מכרעת מליקוי יסודי המציין את תהליך הפקת הלקחים כולו

לדוגמה, כנס מפקדי אוגדות (בראשות מפקד פיקוד צפון), שנערך סמוך לתום המלחמה, אינו מוקדש להעלאה מסודרת של בעיות הלחימה בחתך כלשהו או להצגה שיטתית של נושאים תו"ליים מסוימים - אלא לעדכון קטוע ומשובש למדי של מהלכי האוגדות. המפקדים המגוללים את מעללי כוחותיהם אינם נקטעים בדרך כלל בדיבורם, אלא לצורך מענה על השאלות החוזרות: "כמה הרגתם?" "כמה תפסתם?" "כמה טנקים דפקתם?" - משל היו אלה אמות המידה הסופיות לסיכום המלחמה. כיוצא בזה מעניק גם הקצ"ר (בכנס שבראשותו) מרחב חופשי לחלוטין לכל אחד מהמח"טים "לדבר על מה שהוא רוצה, ואיזה לקחים שהוא רוצה, ואיזה נושאים שהוא רוצה".

בהעדר קביעה והכוונה מגבוה באשר למהותם של הלקחים ובאשר לדפוסים הראויים והמחייבים של אורח הפקתם, זורמים להם יחד פרטים ונושאים טפלים וחשובים, קטנים וגדולים - כשבסופו של דבר נותרת התחושה שדובר על הכול ועל לא כלום כאחד...

רפול בוחן את מפת הקרבות - מלחמת לבנון | הרמטכ"ל היה מודע היטב לתיאורים המוגזמים של סד"כ האויב ושל עוצמתו

הגזמות

הגזמות באפיונה של מלחמת שלום הגליל ובתיאור מהלכיה רווחות בעדויות ובתחקירים של מפקדים - הן בתיאור עוצמת האויב והן בתיאור פעילות כוחותינו. שימושים שאינם במקומם בביטויים כמו "אש תופת", "התקפה", "כיבוש", "מארב" וכיוצא באלה יוצרים פער עמוק בין המעטפת הסיפורית לבין ההתרחשויות בפועל ומקשים על היכולת להפיק לקחים אמניים המיוסדים על בסיס עובדתי מוצק.

מח"ט ישי"י (יחידת שומרי ירושלים), לדוגמה, מספר על השלב הראשון של פעילות חטיבתו: "אחרי ארבע שעות ו-20 דקות הגענו לליטני עם הכוח. עד האזור הייתה המון לחימה. הכמויות של הרובאים וחוליות אר-פיג'י בפרדסים היו אסטרונומיות ממש. כמה שהרגנו בהם, היו להם עוד". בפרק הזמן המדובר נע המח"ט במסגרת אחד הגדודים של החטיבה. והנה המג"ד של אותו הגדוד, המתייחס בעדותו לאותו פרק זמן, מספר אומנם על צליפות ועל ארטילריית אויב מצפון לנבי מעשוק, אך מדגיש שהירי לכל אורך הדרך משבירחה ועד הליטני היה "ירי לא רציני" [...]. מבית פה בית שם. לא משהו שיעצור טנקים או גמ"שים". הפער שבין "המון לחימה" לבין "ירי לא רציני" אינו מותר ספק באשר למידת הגזומה של התיאור הראשון.

הרמטכ"ל היה מודע היטב לתיאורים המוגזמים של סד"כ האויב ושל עוצמתו, ובכנס המטכ"לי בנושא עין תינא הוא דחק באחד המפקדים להגדיר ביתר דיוק את "אש התופת" שלטענתו הומטרה לכיוונו. לאחר שהתברר שלא מדובר היה ביותר מאשר ירי נק"ל ופגזים ספורים של תותח 73 מ"מ, התריע הרמטכ"ל על הישנות התיאורים המוגזמים והעיר שבלא תחקירים מדוקדקים ניתן להתרשם לא אחת מ"תמונה של מיליון פלסטינים עם אלף טנקים, עם מקלעים לכל אחד, עם אר-פיג'י על כל פינה".

באותו כנס ביקר הרמטכ"ל את השימוש המסולף של מפקדים במושג "התקפה" לתיאור שלושת ניסיונות הנפל שנערכו ביום ד' (9.6.82) להתקדם עם חוד גדוד לעבר עין תינא מכיוון דרום. הניסיונות האלה לא היו לדבריו יותר מאשר "הצצות חפוזות של עכבר מחורו", שלו כל פעם בשריטה קלה. לא "פריצה" ולא "התקפה" חידד הרמטכ"ל, אלא "פשוט נסיעה כושלת על כביש". באותו מעמד ובהקשר דומה ביקר מפקד בכיר את מפקד חטיבת בני אור שהגדיר את הפעילות בעין תינא בבוקר יום ה' (10.6.82) "הסתערות", בה בשעה שזו לא הייתה אלא "מסע בשדרה" דרך הכפר ו"דפיקת טנקים פגועים" באזור שכבר ננטש מאויב.

הביטוי "כיבוש" רווח אף הוא באופן מוגזם בעדויות ובסיכומים ומשמש לא אחת לתיאור מעבר או היאחזות כוחותינו בכפרים שלא גילו התנגדות של

רפול בשיחה עם חיילים במרכז לבנון, במלחמת לבנון | בכלל הגזומות ניתן למנות גם את הנטייה להציג מגעים עם מערכי אויב צפויים כהיתקלות ב"מארב" וכן את רוחב הלב להעניק כנפי קומנדו לכל חי"רניק מזדמן ממחנה האויב

בחקר לקחי שלום הגליל נמצאים לא מעט תיאורים וקביעות שבהם יקשה על המעיין לזהות את הגרעין העובדתי של הנאמר

ממש, ושאף קידמו את הבאים בשעריהם באורז ובדברי מתיקה. אומנם מבחינה פורמלית אין המילה "כיבוש" פסולה, אך אין ספק שביטויים כמו "תפיסה" או "השתלטות" הולמים יותר פעילות מהסוג המתואר.

בכלל הגזומות ניתן למנות גם את הנטייה להציג מגעים עם מערכי אויב צפויים כהיתקלות ב"מארב" וכן את רוחב הלב להעניק כנפי קומנדו לכל חי"רניק מזדמן ממחנה האויב. אחרי ככלות הכל מרשים יותר להילחם בתנאים קשים ונגד אויב רציני...

בתחום ההגזומה בולטים גם כמה וכמה שירי הלל של מפקדים בכירים המתייחסים למכלול הלחימה. האוגדנר גיורא סיכם את נפלאות המלחמה במילים הבאות: "זו פעם ראשונה שצה"ל נלחם באמת במרחק כזה, צירים כאלה ארוכים ומפותלים [...] שריון אויב על צירים עם בורות ייקוש, עם מוקשים עם מודרניזציה של גזאלים ומחבלים מ-18 ארצות. זו פעם ראשונה שעושים מבצע כזה וכנגד דיוויזיה סורית משוריינת שחלקה מבוצרת באדמה [...] ואני חושב שבלי חוכמות בקרב הזה עם כל האבדות והנפגעים אנחנו ניצחנו".

ובסיכום מפקדי אוגדות חתם מפקד פיקוד צפון את

דבריו על מלחמת שלום הגליל במילים הנחרצות הבאות: "כל המשימות בוצעו, וכולן מולאו באופן מושלם ושלם" [...] למרות התנאים של לחימה רצופה במשך ימים, בשטח קשה ובצורות קרב קשות במיוחד". אין אף אחד מחלקיה של הערכה זו שאינו מאיר באור אירוני מריר ליקויים מרכזיים במלחמת שלום הגליל, כמו העדר רציפות בלחימה וכישלונות שונים בהשגת משימות על אף יחסי כוחות נוחים במיוחד ויתרונות אסטרטגיים ניכרים.

על האווירה החגיגית ועל קורת הרוח המוגזמת שבמסגרתה לא נבחנים ליקויים בלחימה ניתן ללמוד גם מתוך דברי אחד המח"טים בפרוץ לימוד לקחים: "אני לא השתתפתי עד עכשיו בסיכומים, אבל יצא לי קצת לשמוע, ואני מקווה שהציבור הזה לא ישתתף בחגיגה שאני שומע שמתחילה להתרחש, שהמוטו שלה הוא שהצבא עומד במבחן, ושהכול היה יפה ותקין. אני כבר מרגיש את האימים של מלחמת ששת הימים על הסגירות והעדר הנכונות לשמוע ולהקשיב למקומות שבהם גילינו חולשות".

טשטושים

צד אחר של תסמונת ההגזמות קשור בטשטוש ובהעלמה של ליקויים או של אירועים בלתי נוחים. בחקר לקחי של"ג נמצאים לא מעט תיאורים וקביעות שבהם יקשה על המעיין (שאינו בידו מקורות מקבילים) לזהות את הגרעין העובדתי של הנאמר. מפאת קוצר המצע יובאו בזה ארבע דוגמאות בלבד: מאירוע ברמה הטקטית, ממהלך

צנחנים ושריון נכנסים לדאמור | בדיקת פעילותן של כל אחת מחטיבות השריון והחי"ר שלחמו במלחמת שלום הגליל (גדוד אחר גדוד) מגלה כי העדר לשון אחידה והעדר דפוסיים מוצקים של פעילות משותפת גרמו לאי-הבנות, לעימותים, לשיבושים ולתקלות בקרב רוב רובן של יחידות השריון והחי"ר שפעלו בכפיפות הדדית

בדלק, ושלקראת חצות הלילה התמעטה והלכה גם התחמושת. ומח"ט בני אור הדגיש בעדותו שההשתלטות על עין תינא בשחר יום ה' (10.6.82) התבצעה ב"טיפות דלק אחרונות", ושבמהלך הפעולה הזאת נעצרו בשל כך כמה טנקים, ואף התחמושת אזלה.

ועתה לדוגמה תו"לית מרכזית בחשיבותה: בעיית שיתוף הפעולה בין שריון לחי"ר התגלעה במלוא חומרתה במלחמת יום הכיפורים. האומנם באה זו על תיקונה במלחמת שלום הגליל? על-פי עדותו של האוגדנר גיורא: "לקחי מלחמת יום הכיפורים בנושא שילוב חי"ר-טנקים יושמו כמעט במאה אחוז במלחמה הזאת". ומפקדת גיסות השריון יצאה בנושא הזה בקביעה פסקנית חד-משמעית שאותה אימץ ללא סייג ראש מה"ד: "שת"פ טנקים-חי"ר בכל הגזרות ובכל סוגי השטח וצורות הקרב היה מוצלח ביותר".

לא ייפלא שלאור ההערכה הפסקנית הזאת של המפקדות, אשר הנושא מצוי בתחום אחריותן, לא

העובדה שבשדה הקרב לחמו הכוחות אלה לצד אלה לא נראתה בהכרח סיבה מספקת לדיון משותף של כלל הגורמים שהשתתפו בלחימה

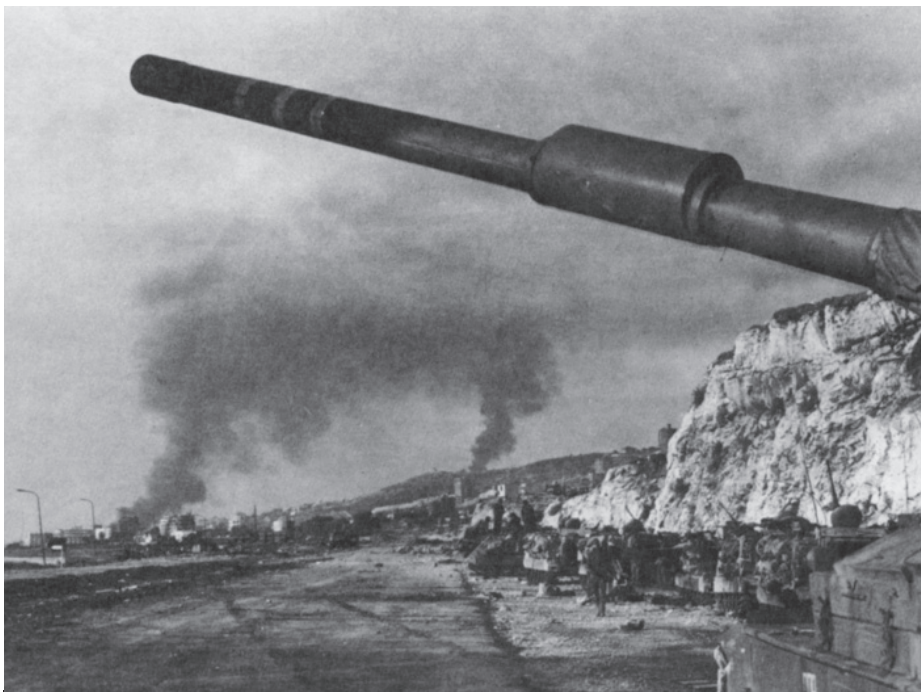
אחרת ומתייחסת למכלול המערכה: "לא היה טנק ולא היה קנה ולא היה כלי שלא יכלו לנוע בגלל חוסר דלק ותחמושת. האומנם? סגן מפקד גדוד סערה (חטיבה 500) סיפר על עמידה עם "בטנים ריקים", והעיד על כמה טנקים "שפשוט דוממו מחוסר דלק ונשארו במקומם במרכז הכפר בעין זחלתא". סגן מפקד גדוד שחק (מחטיבת בני אור) העיד שביום ג' בלילה (8.6.82) אזלה לחלק מהטנקים כל התחמושת, ובהעדר תספוקת הם מילאו את מחסורם על-ידי העברת תחמושת מטנקים פגועים. סמח"ט גולני העיד שביום ד' (9.6.82) הוא נאלץ לגרור שלושה טנקים על ציר "שפך" בשל מחסור

ברמה המערכתית, מתחום הלוגיסטיקה ומהתחום התורתי הבין-חילי.

הסגנון של כוח ממחנה עין אל-חלווה בערבו של יום ב' (7.6.82) מתוארת בלשון מפקד האוגדה בסגנון הציורי הבא: "עם רדת החשכה קיבלה חטיבת גולני את אישורי להתיר מעט את המגע הצמוד עם מחנה עין אל-חלווה". התיאור הזה רחוק מלשקף את ההתנגדות הקשה שבה נתקל הכוח ואת החששות לספוג פגיעות נוספות בלילה - אשר בעטיין נחלץ הכוח לאחור...

על מעללי הגיס הצפוני העיד קצין האג"ם הגיסי: "הגיס ניצל הצלחה והשתלט על המרחב של טובלנו לפני סולטן יעקב עם אוגדה נוספת - אוגדת עידן. למותר לציין שההשתלטות כביכול אינה אלא ההיתקעות המפורסמת של חוד אוגדת גיורא, בעוד שפועלה של אוגדת עידן הסתכם בסיטואציה הזאת בניסיונות ליטול חלק בחילוץ הכוח הלכוד (גדוד עירא מחטיבת מיק).

הצהרתו של קצין תחזוקה ראשי חורגת מגזרה זו או

שריון וחי"ר יוצאים מחלדה | דפוסי מבנה שונים וארגון נפרד של היחידות וקשיים בשיתוף פעולה ביניהן בשדה הקרב באים לידי ביטוי מאוחר גם בהעדר לשון משותפת בכל הנוגע לניתוח מהלכי המלחמה ולהפקת הלקחים ממנה

באותה רוח יצא מח"ט חוד החנית בקריאה בכנס לקחי קחצ"ר: "החובה שלנו לדרוש תחקירים של קרבות ותחקירים של המלחמה עצמה, כי כל דבר עושים פה בחתך חילי... בשבוע שעבר היה חת"ם - דיברו על ארטילריה, אבל לא ראו את כל שאר הדברים והמרכיבים השונים של הקרב הזה, אם זה הפעלת שריון ואם זה אי-הפעלת חי"ר. כך קשה מאוד להפיק לקחים".

סיכומים ותחקירים נפרדים מובילים לא אחת להתבצרויות של הצדדים השונים בעמדותיהם ולהכפשות הדדיות בנושאים השנויים במחלוקת. דבריו הבאים של סמג"ד גדוד הצנחנים, אשר פעל במסגרת חטיבת השריון יש"י, עשויים להמחיש את התופעה הזאת: "אני לא חושב שאני וסמח"ט יש"י לא יכולים לשבת ולדבר ולהבהיר נקודות. אבל עד היום מה שבוצע בכל הצבא - זה תחקירים לו בנפרד ותחקירים לי בנפרד, כשזה משמץ את זה".

אומנם במסגרת לימוד לקחי שלי"ג נערכו פה ושם גם סיכומים בחתך קרבות, אשר בהם השתתפו מפקדים מחילות שונים. בין אלה ניתן למנות את כנס הלקחים הצה"לי בנושא עין תינא ואת תחקיר הקרב במשולש "טובלנו". תחקירים אלה הצליחו להאיר במידה ניכרת את בעיות הלחימה הודות לזימון נכון ונרחב של משתתפים ושיטת הצגה אשר איפשרה להעמיד לדוברים שאלות צולבות תוך כדי השמעת טיעוניהם ולעמת בו במקום בין

סיכומים ותחקירים נפרדים מובילים לא אחת להתבצרויות של הצדדים השונים בעמדותיהם ולהכפשות הדדיות בנושאים השנויים במחלוקת

מלכת הקרב אכן הולם את כוחות החי"ר. מספר רב של קרבות הוכרעו בזכות כוחות החי"ר, שבזכות תושייה והקרבה הצליחו להכריע את הקרב". כנגד זאת הבלטי חיל השריון במסמך משלו: "מתוך עיון בלקחים ניתן ללמוד כי כבמלחמות קודמות כן גם הפעם היווה הטנק את עמוד השדרה של צוות הקרב המשולב ומרכיב עיקרי בהכרעת האויב".

על הכשל הטמון בקיומם של כנסים חיליים-כיתתיים התריעו כמה מפקדים: בכנס לקחי שלי"ג של חיל השריון שנערך ביולי 1982 העיר סגן מפקד הגיס הצפוני במלחמה כי "החתך הנכון לטפל בלקחים הוא החתך של הקרבות ולא החתך החילי". בעקבות כך הוא הציע לערוך את הכנסים הבאים על-פי חתך הקרבות ויחד עם כל הגורמים שהשתתפו בהם.

בתוקף רב העיר גם סמח"ט גולני בתחקירו: "אם זה קרב משולב, אז יש לערוך סיכום אמיתי, ולא סיכום ולקחי ארטילריה לחוד, סיכום ולקחי שריון לחוד וכן הלאה. זה דביל! שיעשו כולם יחד!"

נמצא השת"פ בין הנושאים שהוכרו כבעייתיים, ושלבחינתם הוקמו לאחר המלחמה צוותי תחקיר מטכ"ליים. אולם העדויות הבאות עשויות לרמוז עד כמה רחוק נושא השת"פ מהתיאורים האידיאליים של מפקדת גיסות השריון ושל מח"ד.

בסיכום לקחים של חטיבת שריון מרכבות הפלדה, שפעלה בגזרה המערבית, קבע המח"ט: "לחטיבות החי"ר שקיבלו ת"פ גדודים שלנו היו קשיים בתיאום ובמציאת לשון משותפת". המח"ט הוסיף וטען שהפעלת הטנקים על-ידי חטיבות החי"ר לא הייתה נכונה, ושבשל כך אירעו גם תקלות של ירי כוחותינו בכוחותינו. מפקד גדוד סופה (מחטיבה 188) תלה בחוסר ידע ההפעלה של מפקדי החי"ר את האשמה בהיפגעות (מאש אויב) של חמישה טנקים מפלוגתו שסופחה לגדוד של גולני. המג"ד טען שהחי"רניקים לא יודעים "מה זה טנק" וקרא לערוך למפקדי החי"ר הסבות וקורסים כדי לתקן את המעוות בתחום השת"פ.

טענות דומות השמיע גם השותף השני. בסיכום הלקחים של חטיבת הצנחנים חוד החנית, אשר שניים מגדודיה פעלו במסגרת חטיבות שריון בגזרה המזרחית, מודגש: "ניסיון המבצע מוכיח שמפקדי שריון שהוכפפו להם יחידות חי"ר אינם יודעים לתפעל את החי"ר בצורה יעילה". וגדוד שקד אשר פעל ת"פ חטיבה 401, סיכם את שיתוף הפעולה במילים: "הכפיפות לחטיבת השריון לא הביאה לניצול נכון של החי"ר ולא איפשרה את מיצוי תורת הקרב". על רקע העדר האמון במקצועיותו של המפקד מהחיל האחר יש לתפוס את אי-ההקפדה של מח"ט צנחנים למלא בדקדקנות אחר הוראת מפקד אוגדתו השריוןר בלחימה בצידון.

בדיקת פעילותן של כל אחת מחטיבות השריון והחי"ר שלחמו במלחמת שלום הגליל (גדוד אחר גדוד) מגלה כי העדר לשון אחידה והעדר דפוסים מוצקים של פעילות משותפת גרמו לאי-הבנות, לעימותים, לשיבושים ולתקלות בקרב רוב רובן של יחידות השריון והחי"ר שפעלו בכפיפות הדדית.

כיתתיות

המחיצות החיליות עמדו למכשול גם בתהליך ההפקה של לקחי שלי"ג. רוב הסיכומים וכנסים הלקחים שנערכו עם תום המלחמה היו יחידתיים וחיליים: שריון לחוד, חי"ר וצנחנים לחוד, תותחנים לחוד וכן הלאה. העובדה שבשדה הקרב לחמו הכוחות אלה לצד אלה לא נראתה בהכרח סיבה מספקת לדיון משותף של כלל הגורמים שהשתתפו בלחימה.

ואומנם הגישה הבדלנית הזאת הצמיחה סיכומים ודיונים שהצטיינו בראש ובראשונה בגאוות חיל. בהקדמה ללקחי מלחמת שלום הגליל שהוציאה מפקדת הצנחנים מודגש: "שוב למדנו לדעת שהמושג

גרסאות ועמדות שונות ואף סותרות. אולם רוב רובם של התחקירים ושל הסיכומים נערכו והועלו על הכתב תוך ניתוק הדדי של כלל השותפים שנטלו חלק במערכה. המציאות המלאכותית הזאת גרמה להטיה חד-צדדית של בחינת הקרב אל הממד החילי הצר במקום אל הבחינה הרב-צדדית המשקפת את המציאות המורכבת בשטח. קריאה של סיכומי מפקדים מחילות שונים על אותו קרב מעוררת לא אחת את השאלה האם המקורות הללו מתייחסים בכלל לאותו קרב. באורח זה אובד הסיכוי לאתר בעיות הקשורות בשיתוף פעולה בין-חילי, ומוחמצת ההזדמנות להגיע לכלל דיון פורה במוקדים חשובים של שדה הקרב המשולב.

במידה רבה עשויה תופעה זאת לשקף את הבעייתיות שבשיתוף הפעולה בשטח. במילים אחרות: דפוסי מבנה שונים וארגון נפרד של היחידות וקשיים בשיתוף פעולה ביניהן בשדה הקרב באים לידי ביטוי מאוחר גם בהעדר לשון משותפת בכל הנוגע לניתוח מהלכי המלחמה ולהפקת הלקחים ממנה.

החמצות במחקר

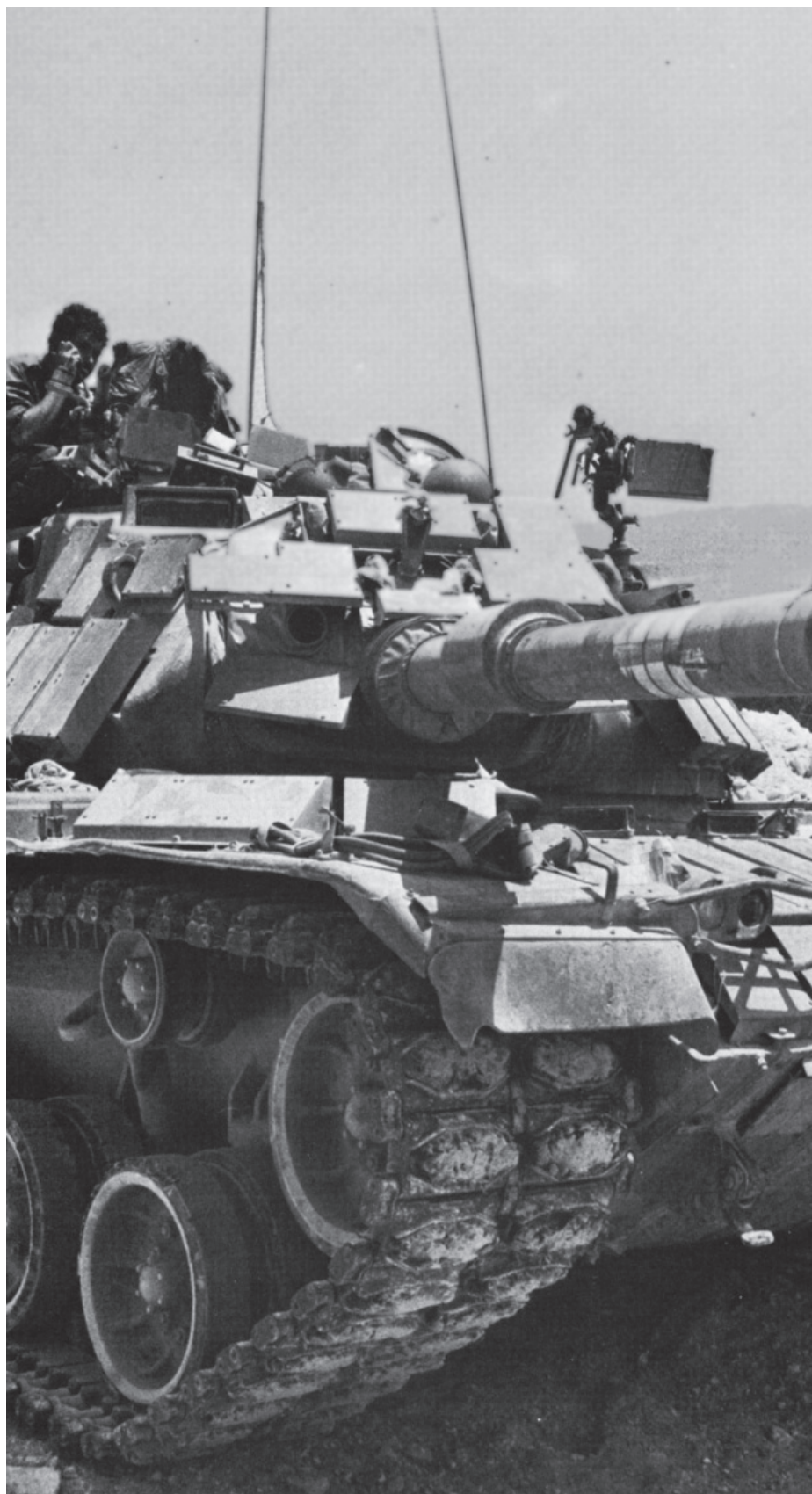
ב"פנקס כיס לקצין ההיסטוריה" מודגשת חובתו של המראיין להכין את עצמו ביסודיות לקראת הראיון, שכן זהו תנאי להגעה אל תשובות מספקות

מתוך בורות "בולעים" המתחקרים את טעויותיהם של המתחקרים, וכך נוצרת תמונה מעוותת המטושטשת אף יותר מאשר ערפל הקרב

בשאלות העומדות על הפרק. אולם בפועל חושפים ראיונות רבים העדר הכנה מספקת של המתחקר לקראת הראיון. מכאן ועד להתמסמסות הראיון - קצרה הדרך.

כך, לדוגמה, שואל המתחקר את מח"ט 500 האם "ערב סלים", "ג'רג'וע" ו"גיבע" הם שמות קוד או שמות אמיתיים. למותר לציין כי שמות שלושת הכפרים האלה אשר על ציר ההתקדמות המרכזי של החטיבה יכולים לעורר שאלה מעין זו רק אצל מי שלא טרח כלל לפתוח קודם לכן את המפה ולהעיף בה איזה מבט חפז. בדומה לכך נשאל מח"ט בני אור על-ידי המתחקר שלו היכן נמצא כפר חונה, הלא הוא שכנה הדרומי של העיירה ג'זין, כידוע לכל מי שקנה טיפת מושג על פעילות חטיבת בני אור במלחמת שלום הגליל. ובשאלת קינוח מפליא המתחקר להקשות על מח"ט בני אור מה ידוע לו על "חטיבה 500 שהלכה על הציר המזרחי של האגם" - דבר שכידוע לא היה ולא נברא...

זאת ועוד. רבים מהמראיינים אינם טורחים לרשום לעצמם קודם הראיון לוח תאריכים ואירועים שלדי,

טנק ישראלי בבעבדה | גם קובץ הממצאים והלקחים של חיל השריון למלחמת שלום הגליל נשען על מדגם חסר

שבאמצעותו ניתן לעקוב בביקורתיות אחרי דברי המתוחרק ולעמוד מייד על סתירות, על גוזמאות או על טעויות ברצף התיאור הכרונולוגי שלו. מתוך אי-ידיעה זו מצטרפים לא אחת המתחקרים אל טעויותיהם של המתוחרקים ואף מכשילים אותם, וכל הראיון יוצא מבולבל ומשובש, עד שקשה לעיתים לדעת היכן הערפל כבד יותר, בשדה הקרב או שמא בתחקיר, הנועד לכאורה להבהיר את תמונת המערכה.

באחד מתחקירי בה"ד 1 במלחמה תפס המג"ד בסוף דבריו שיש לו עודף יום בתיאור שרשרת האירועים, ואז הוא אמר למתחקרים שאת כל דבריו "צריך להזיז אחורה ביום". "בליעת" יום אינה החיסרון או הליקוי היחיד בתחקיר הזה, ואין ספק שלו הייתה קודמת לתחקיר עבודת הכנה ראויה של המתחקרים, לא יכול היה לקרות בשום אופן שמתוחרק יגלגל את עדותו באריכות יום אחר יום בלא שיופסק באיזשהו שלב ויועמד על השגיאות ועל השיבושים שבהם רצופים דבריו. באותו תחקיר עירערו המראיינים את ביטחוננו של המח"ט בגרסתו בנוגע למועד התרחשותו של אירוע מסוים, עד שהיה נכון לנטוש את גרסתו הנכונה ולדבוק בהערכתם השגויה...

בהעדר הכנה וכלים לביקורת אין כמובן למתחקר כל בסיס להציג מראש את השאלות הנוקבות המתייחסות למוקדים הבעייתיים של הלחימה. ומאחר שלא תמיד ששים מפקדים לספר על נושאים מסוימים בלי שידרשו או יידחקו לכך באמצעות שאלות ישירות - הרי שטמונה כאן מכשלה עמוקה: בהעדר כל הנחה של ממש יוביל המראויין (במקום המראיין) את מהלך הבירור המשותף, ואז נמצא לא מעט נושאים הנדחקים לצד או נקברים קבורת עולמים, אף שמבחינת משקלם היו ראויים להידון בהרחבה ולשמש מוקד לבירורים מעמיקים. "שיעורי בית" נדרשים גם ממוסרי העדות, אשר מגיעים לא אחת אל התחקיר מבלי לערוך קודם לכן כל סדר במחשבתם ובלי להצטייד אפילו במפה, שלא לדבר על תעודות או על מסמכים נוספים. על המתחקר להעמיד את המתוחרק מבעוד מועד על ההכנות הנתבעות ממנו, כדי שניתן יהיה למצות את עדותו. אלא שלמתחקר לא קל ככל הנראה לתבוע מזולתו את מה שאין הוא מקפיד תמיד לבצע בעצמו, ואילו המתוחרק לא תמיד מוצא פנאי או לא תמיד רואה הצדקה להקדיש זמן ל"חיטוטים היסטוריים".

על הזלזול בהיסטוריה ניתן ללמוד לדוגמה מחילופי דברים בתחקיר שנערך באחת מחטיבות המילואים. קצין האג"ם החטיבתי ממליץ להקליט את רשתות הקשר הגדודיות ואת הרשת החטיבתית, כדי שניתן יהיה להסתיע בהן לצורך התייעוד והלימוד ההיסטורי. והנה בתגובה שלילית להצעה האמורה

קובע המח"ט בנימת ביטול: "בין כה ההיסטוריה זה דבר משתנה, רק העתיד הוא הקובע".

כל המבקש להישען על ראיונות או על תחקירים אלה הנערכים "על רגל אחת" עלול לבסס את הערכותיו על תמונה משובשת ולפעמים מסולפת של שירי הלל עצמיים של המתוחרקים. לעיתים תחלופנה שנים עד שמחקר מאוחר יגלה שעדויות אלה או אחרות מורכבות מאוסף של אי-דיוקים, כשבינתיים הופקו על בסיסן מסקנות ולקחים שגויים שקשה לשרשם. זוהי פגיעתם ארוכת הטווח של עדויות, של תחקירים ושל סיכומים שאינם נערכים כהלכה: החמצה (לפעמים לנצח) של האפשרות להעמיד דברים על דיוקם ולבנות על גבם (בהמשך) את הלקחים המתאימים.

בהקשר הזה רצוי גם לשים לב לשוני האפשרי שבין תחקירים או ראיונות מוקדמים לבין אלה הנערכים לאחר זמן. אומנם לאחרונים עשויים להיוודע יתרונות מסוימים, אולם דווקא הם עלולים לא אחת לסטות עוד יותר מן האמת הן מחמת טשטוש הזיכרון, הן מפאת ערבוב היוצרות בין מה שידע המפקד בשעתו לבין מה שנודע לו בינתיים מכלי שני ושלישי והן בשל "מקצה שיפורים" מודע של הנחקר במאמץ לייפות את התמונה.

הצטמצמות המחקר ליחידות מיוחדות באופיין או מתוחמות מבחינת גזרת פעולתן עלולה להקנות תוקף של לקחים כלליים למסקנות שאולי אינן יפות אלא לאותן מסגרות או נסיבות

מדגמים בלתי מייצגים

ממצאים ולקחים רבים של מלחמת שלום הגליל הופקו משאלוני תחקירים שמואלו על יסוד מדגם בלתי מייצג של הכוחות הלוחמים. לדוגמה, דו"ח תחקיר תוה"ד של מקחצ"ר על מלחמת שלום הגליל בנוי על מדגם של 70 לוחמים - 25 מהגזרה המערבית ו-45 מהגזרה המזרחית. במסגרת הגזרה המזרחית נבחרו משום מה שלושה גדודים בלבד - 66% מהם נמנים עם גדודי הני"ט, שיעור שאינו תואם כלל את משקלם היחסי של הגדודים האלה בקרב כוחות החי"ר. כן לא ברור מדוע 100% מהיחידות הנשאלות במסגרת זו של התחקיר נמנות עם כוח יוסי, שהרי גדודי חי"ר או חיר"ם פעלו גם במסגרת האוגדות האחרות בגזרה.

הצטמצמות המחקר ליחידות מיוחדות באופיין או מתוחמות מבחינת גזרת פעולתן עלולה להקנות תוקף של לקחים כלליים למסקנות אשר אפשר ואין

יפות אלא לאותן מסגרות או נסיבות. הצטמצמות הדו"ח האמור נראית תמונה עוד יותר נוכח העובדה שפגם המדגם לא נעלם מעיני מחברי הדו"ח, כפי שהם עצמם מעידים: "ספק רב אם הדגימה נעשתה באופן המייצג את בעיית הלחימה".

בדומה לכך נשען גם קובץ הממצאים והלקחים של חיל השריון למלחמת שלום הגליל על מדגם חסר. גם כאן מודים מחברי הדו"ח בחצי פה כי "עוד כמה שידוע" להם "הבחירה למדגם לא נעשתה לפי תוכנית דגימה [...] ולכן קשה להעריך באיזו מידה המדגם מייצג את האוכלוסייה". מספר הנשאלים בתחקירים האלה הוא אומנם גדול יותר (646), אולם לרבות מהשאלות לא ענה אלא מיעוט של 20%-30% מהנשאלים, וישנן שאלות אשר על-פי עדות מחברי הדו"ח לא זכו כלל להתייחסות.

נוסף על כך משקף הקובץ של תח"ש את הנטייה הדומיננטית להתרכז דווקא בסוגיות הטכנו-טקטיות, בה בשעה שבעיות היסוד של הלחימה נדחקות לקרן זוית. מסמך הלקחים הזה, העומד על 166 עמודים, "מקדיש" לשאלות יסוד בתורת הלחימה פסקאות ספורות בלבד במסגרת הפרק האחרון המונה שבעה עמודים. בתוך כך מוקצה לנושא כבד משקל דוגמת "שיתוף הפעולה עם חי"ר" כחצי עמוד בלבד, הגדוש בנתונים סטטיסטיים טפלים המנותקים מהקשרם. דרך תקיפה זו של בעיות הלחימה מעוררת ספקות בנוגע למידת הכשרתם או כושרם של צוותי התחקיר להעמיד שאלות ולהתמקד בעיקר.

והנה דוגמה אחרונה לפגם המדגם החסר: מחקר של מחלקת מדעי ההתנהגות בנושא תפקודם של חיילים במלחמת שלום הגליל. דווקא מהגוף הזה האמון על בחינות מדעיות ניתן היה לצפות להקפדה בכל הנוגע לבחירת מדגם מייצג. במחקר הזה רואיינו 37 מפקדים מחילות השריון, החי"ר, התותחנים וההנדסה. והנה מתברר שמחצית מבין קציני השריון המראיינים נמנים עם יחידות מאוגדת עידן שבקושי הספיקו להילחם שעות אחדות ביום השישי והאחרון של המלחמה, ואילו אוגדת גיורא על שלוש חטיבות השריון שבמסגרתה לא זוכה כלל לייצוג למרות מקומה המרכזי בלחימה. עקב כך עלולה תמונת המלחמה להצטייר באופן לא ריאלי על-ידי לוחמים שפעילותם אינה משקפת את בעיות הלחימה שעימן התמודדו מרב היחידות הלוחמות.

הערה

המחקר הזה הופץ לראשונה בצה"ל ב-1991 וזכה להד רב. במחקר משלים "מלחמת שלי" - מקבץ עדויות בנושאי תו"ל" הוסיף שמואל אבנרי וריכו מבחר התייחסויות של מפקדים בנושאים בעייתיים במיוחד בתחום הלחימה.